

IESKATS VALMIERAS VIDUSLAIKU VĒSTURES TĒMU PROBLEMĀTIKĀ 18.–19. GADSIMTA VĀCBALTIEŠU HISTORIOGRĀFIJĀ

LIENE ROKPELNE

Mg. hist., Valmieras muzeja Vēstures nodaļas vadītāja,

direktore vietniece zinātniskajā darbā

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorante

E-pasts: liene.rokpelne@valmierasnovads.lv

ANOTĀCIJA

Raksts ir neliela daļa plašākam pētījumam, kas būs veltīts Valmieras viduslaiku vēstures atspoguļošanai historiogrāfijā. Ņemot vērā gan profesionālo, gan vēsturnieku amatieru, publikāciju apjomu, rakstā tiks aplūkotas 18. un 19. gadsimtā priekšplānā izvirzītās tēmas, kas apraksta Valmieru viduslaikos. Līdzās citu autoru darbiem Rīgas vēstures un senatnes biedrības (*Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga*, darbojusies 1834–1939) bibliotekāra Vilhelma Heines (*Wilhelm Friedrich Heine*, 1871–1917) 1894. gadā izdotā grāmata “Beiträge zur Geschichte der Stadt Wolmar”, kļuvusi par visvairāk citēto darbu Valmieras viduslaiku vēstures sakarā. Raksta mērķis: analizējot historiogrāfiju, noskaidrot populārāko tēmu problemātiku Valmieras viduslaiku vēsturē, kas aktuālas vēl šodien. Izpētes gaitā gūtas atziņas, ka liela daļa problemātikas radusies nekorektu, nekonkrētu vai neesošu atsauču lietošanā, nepareizu faktu interpretācijā un tulkojumos, nekritiski uzticoties autoritātēm. Minētie faktori devuši iedvesmu raksta autorei tālākiem pētījumiem, salīdzinot aprakstītos faktus ar to, ko iespējams atrast publicētos un nepublicētos oriģinālvotos.

Atslēgvārdi: historiogrāfija, Valmieras viduslaiku tēmas, problemātika, 18.–19. gadsimts.

IEVADS

Viduslaikos veidojoties pilīm un pilsētām kā varas centriem, Valmiera pakāpeniski kļuva par vienu no tiem. Lai gan Valmierā pieņemti Livonijai, Hanzai nozīmīgi lēmumi, pilsēta vien retu reizi bijusi primārais izpētes objekts. Pilsēta vairāk izmantota kā piemērs, lai autori varētu pierādīt sava pētāmā objekta pamatojumu.

Līdz šim autori nav uzskatījuši par nepieciešamu skrupulozi pārskatīt piedāvāto informāciju par pilsētas viduslaiku vēsturi, turpinot pārstāstīt 18.–19. gadsimtā veidotās vācbaltiešu interpretācijas. Pieturoties pie vispārzināmiem faktiem un pat nemēģinot pievērst uzmanību citiem aspektiem. Rakstā tiks izcelta Valmierā dzimušā Frīdriha Vilhelma Heines (*Friedrich Wilhelm Heine*, 1871–1917) grāmata “Beiträge zur Geschichte der Stadt Wolmar”. Viņa darbs kļuvis par visvairāk citēto Valmieras viduslaiku pētniecībā. Heines apkopotais stāsts, kas iznāca rakstu sērijās 1893. gadā un 1894. gadā tika publicēts grāmatā, vieglā valodā, ar pietiekami pārliecinošu zinātnisko aparātu sniedz pārskatu par tēmām, kas ievada lasītāju Valmieras vēsturē. Tomēr jāatceras, ka arī kopš šī darba iznākšanas pagājuši vairāk nekā 100 gadi. Turklāt jau pats Heine norādīja, ka vēl ir dokumenti, kurus vajag izpētīt, lai pilsētas vēsturi varētu pilnvērtīgāk izstāstīt (Heine 1894, 6).

Pētījums, kas veltīts viduslaiku Valmieras historiogrāfijas izpētei, salīdzinot tos ar pieejamajiem oriģinālavotiem, kuriem arī nepieciešama revīzija, nav veikts. Līdzšinējā materiāla pārskatīšana un precizēšana ir būtiska. Tas parāda, ka Valmiera nav tikai vieta, kurā valdīja Vācu ordenis Livonijā. Tā nav tikai ģeogrāfiski izdevīga norises vieta sanāksmēm, pēc kurām var saskatīt, cik reīzu landtāgi vai Hanzas sapulces Valmierā notikušas. Uzdo-dot citus pētniecības jautājumus – kāpēc tik bieži sapulces sanāca Valmierā? Kas bija varas pārstāvji, kas uzturējās Valmierā? Ko tas deva vai atņēma pilsētai, u. c. jautājumi ļauj paskatīties uz notikumiem 14.–16. gs. Valmierā citādi. Tomēr, lai izprastu, kāpēc Valmieras vēsture rakstīta tieši tā, kāpēc izceltas tikai dažas tēmas, jāatskatās uz pilsētas stāsta veidotājiem, viņu mērķiem un vajadzībām.

HISTORIOGRĀFIJA 18. UN 19. GADSIMTĀ

“18. gadsimta vidū, ar publikācijām par Indriķa hronikas un citām avotu grupu edīcijām” (Ivanovs 2019, 20) uzplauka vācbaltiešu vēsturnieku, arhivāru, mācītāju, juristu, lingvistu piedāvātais stāsts par Livonijas vēsturi. Iestrādes 18. gadsimtā attīstījās 19. gadsimtā, kad līdztekus mūsdienās plaši apspriestajai Indriķa hronikai parādījās plašāka interese arī par citu hroniku un oriģināldokumentu apstrādi un publicēšanu. Tā kā Livonijā dzīvojošie

vācbaltieši bija ciešā saiknē ar citām vācu kultūrtelpām, pētījumi un izdevumi par identitāti veidojošo teritoriju – Livoniju – aizrāva kā vienu, tā otru (Joekalda 2014, 81). Viņu interese pierādīt savas klātesamības pamatojumu, kā arī romantiskas un sentimentālas atmiņas par aizgājušajiem laikiem priekšplānā jo īpaši izvirzīja viduslaiku periodu, kristianizāciju Baltijā, pilsētu dibināšanu, kas aizsāka viņu senču varas nostiprināšanos Livonijā (Tumzers 2019). Dibinot dažādas senatnes pētniecības biedrības, līdz ar tām izdevumus, mēnešrakstus un publikācijas, tika popularizētas biedrības locekļu idejas par dzimteni. Bija autori, kuri izdeva apjomīgākas vai mazāk apjomīgas monogrāfijas, bet liela daļa pirms to izdošanas publicējās “Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands” (izdots 1834–1939), “Rigasche Stadtblätter” (izdots 1810–1907) u. c. Vēl 20. gadsimta sākumā, un pat 21. gadsimta, vācbaltiešu publikācijās un sarunās ar pēctečiem jūtama Livonijas dzimtenes (*Heimat*) izjūta un nostalģija. 1911. gadā “Kalender der deutschen Vereine in Liv-, Est- und Kurland auf das Jahr 1911”, kur atvērumā “Kas mums vācbaltiešiem būtu jāņem vērā” (*Was wir baltischen Deutschen merken sollen!*) (Kalender, 5), aicina nepazaudēt savu identitāti un piederību.

Autori, kuri plašāk rakstījuši vai drīzāk pamanāmi kā citētākie autori Valmieras pētniecībā, ir vien daži. Raksta ierobežotā apjoma dēļ autore nepakāvēsies pie katra autora biogrāfijas, tomēr nav mazsvarīgi viņus identificēt. Mācītājs, publicists, valodnieks, novadpētnieks Augusts Vilhelms Hupels (*August Wilhelm Hupel*, 1737–1819), vēsturnieks Johans Gotfrīds Arnts (*Johann Goetfried Arndt*, 1713–1767) snieguši faktoloģiskus piemērus par Valmieru, kā, piemēram, kad tā dibināta, kad celta pils un kā pakļautībā pilsēta bijusi. Fakti par pilsētu turpmākajos gadsimtos tikuši plašāk aprakstīti, aizsākot Valmieras pagātnes stāstu. Minot sabiedrībai atpazīstamus, saprotamus, glaimojošus vai pašsaprotamus jēdzienus un notikumus, kas pierāda konkrētās sociālās kārtas klātesamību (Bloks 2010, 160), kā kristianizācijas sākums, reformācija, ticības brīvība, tie aizrāva lasītāju. Vēl arvien tie ir saprotami un pazīstami. Tomēr tie neveido sistemātisku vēstures stāstu, bet faktu izlasi, kuru mantojumā atstājuši iepriekšējo gadsimtu autoritātes. Tādi autori kā ārsts, novadpētnieks Oto fon Hūns (*Otto von Huhn*, 1764–1832), rakstot Valmieras vēsturi sazinājies ar Valmieras rāti (LNA-LVVA, 6810–1–42, 2. lp.), iespējams, iegūstot informāciju, kas mūsdienās ir zudusi. Tajā pašā laikā stāsta attīstība, izmantotie fakti ir atspulgs iepriekšējo autoru darbiem. Hūns neizmanto zinātnisko aparātu, vien tekstā piemin Arntu un Hupelu. Savukārt literatūras vēsturnieks Karls Eduards fon Napjerskis (*Karl Eduard von Napiersky*, 1793–1864), tiesību vēsturnieks Frīdrihs Georgs fon Bunge (*Friedrich Georg von Bunge*, 1802–1897), vēsturnieks Augusts Roberts Serafims (arī Zerafims; *August Robert Seraphim*, 1863–1924) kļuvuši par citētiem autoriem dažāda līmeņa

publikācijās ne jau tāpēc, ka īpaši pievērsušies Valmieras jautājumam, bet tādēļ, ka apkopojuši landtāgu un Hanzas dienu recesus. Pateicoties kam iespējams saskaitīt – cik reižu sanāksmes notikušas Valmierā un kādi notikumi dokumentos fiksēti.

Tomēr viena autora darbs par Valmieru kļuvis īpaši populārs, to pat varētu nosaukt par *Heines faktoru*. Aplūkosim kādēļ, pēc autore domām, Valmierā dzimušā, vēlāk Vēstures un senatnes pētnāju biedrības bibliotēkā Fridriha Vilhelma Heines darbs tik plaši citēts un kādēļ tas ir nozīmīgs konkrētajā pētījumā. Pirmkārt, tāpēc, ka 18. un 19. gadsimtā nav daudz darbu, kas atsevišķi veltīti Valmierai. Oto fon Hūna darbs “Statistische Beiträge über Kreisstadt Wolmar” būtu līdzvērtīgs Heines grāmatai, bet tas ir manuskripts rokrakstā, kas glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā un plašākai publikai nav pieejams (Huhn 1821). Otrkārt, Heine savu darbu publicē 19. gadsimta beigās, apkopojot visu, kas līdz tam bija publicēts par pilsētu. 1893. gadā avīzē “Rigasche Stadtblätter” publicētā rakstu sērija, kas gadu vēlāk tika izdota grāmatā “Beiträge zur Geschichte der Stadt Wolmar”. Līdz ar to kļuva pieejama pietiekami plašam lasītāju lokam toreiz un arī mūsdienās. Bet kur tad rodas problēmas? Pirmkārt, jau minētais arguments, ko norāda pats Heine. Pilnvērtīgākas pilsētas vēstures izpētei vēl nepieciešama plašāka dokumentu izpēte (Heine 1894, 6). Otrkārt, līdzīgi kā citi autori, Heine nepārbaudīja pieejamos pirmavotus, bet paļāvās uz priekšgājēju un līdzgaitnieku rakstīto. Treškārt un, šķiet, visnozīmīgāk, 1932. gadā Heines darbs, tulkots no vācu valodas un pārrakstīts, kļuva par pamatu senākās pilsētas vēstures posma aprakstam Hermana Endzeliņa darbā “Skati Valmieras pilsētas draudzes un novada pagātnē” (pārizdots 2019. gadā). Heines darbs uzsāka savu pieteikumu latviešu valodā, kas ļāva vācu valodas nezinātājam iepazīties ar Valmieras vēsturi. Savukārt 1994. gadā Valmieras Vācu kultūras biedrības vadītāja Roberta Vernera paspārnē un Valmieras muzeja vēsturniekam Laimonim Liepniekam tulkojot Heines publikāciju, tā tika iekļauta izdevumā “Senā Valmiera”. Abos darbos redzamas nianšes, kas pakāpeniski pazudušas no Heines oriģināla. Piemēram, plašās parindes vai pat viena nodaļa. Lasot tikai tekstu, bez parindēs iekļautās informācijas, Heines sniegtā informācija kļūst nepilnīga, pat kļūdaina, brīžiem virspusīga. Tomēr gan profesionāli vēsturnieki, gan amatieri izvēlas izmantot tulkotos variantus, līdz ar to arī jaunākos pētījumos turpinās kropļotais, nepilnīgais stāsts.

Iepazīstoties ar šo un citu autoru darbiem par viduslaiku Livoniju, priekšplānā izvirzās tādas tēmas kā – Livonijas teritorijas, pilsētu veidošanās, krustnešu piļu un baznīcu celtniecība, Hanzas klātesamība, zemes kungu varas hierarhija, pamatojums un attaisnojums, landtāgu un citu sapulču recesus apkopojumi, simbolikas, dzimtas u. tml.

TĒMAS

1. Valmieras simboli un vārds

Identificējot Valmieras piederību Vācu ordenim Livonijā, svarīgi bija un ir runāt par pilsētas ģerboni, simboliem tajā. Labi zināmais apraksts par liepu un ordeņa vairogiem, kas saglabāties no 19. gadsimta, nav atrodams Arnta "Livonijas hronikā". Te aprakstīts 17. gadsimta ģerbonis (Arndt 1753, 311). Saistībā ar viduslaiku heraldiku, arī Valmieras viduslaiku ģerboni visvairāk citētais darbs ir Roberta fon Tolla (*Robert von Toll*, 1802–1876) un Johanna Zaksendāla (*Johannes Sachssendahl*, 1851–1909) 1887. gadā izdots pētījums "Livonijas, Igaunijas un Kurzemes laicīgie un garīgie zīmogi un monētas līdz 1561. gadam"¹. Te atrodams plaši citētais apraksts: "Liepa, kuras zemākajos zaros, katrā stumbra pusē iekārts Ordeņa vairogs. Uzraksts: Voldemers pilsēta. Zīmogs apaļš un zaļš"² (Sachssendahl 1887, 94). Jāpiebilst, ka parasti citējot neizmanto apraksta daļu, kur norādīta ģerboņa nospieduma lakas krāsa. Iepazīstoties ar dokumenta oriģinālu, šobrīd nav iespējams noteikt zīmoga krāsu, to aizsedz aizsargpapīra kārtā. Tomēr, pārlasot dokumentu, ir konstatēts, ka darba autori kļūdījušies dokumenta datēšanā. Kā izklāstīts autores rakstā, kas veltīts pilsētas ģerboņa izpētei, dokuments nav no 1524., bet gan no 1523. gada (Rokpelne 2019, 34–57). Arī Heine savā nodaļā, kas veltīta pilsētas ģerbonim, atsaucas uz Zaksendāla un Tolla darbu. No iepriekš minētā izriet, ka rezultātā visi, kas izmantojuši Zaksendāla un Tolla vai Heines darbus, nevis oriģinālu, turpinājuši strādāt ar kļūdainu datējumu.

Nākamā no tēmām, kas šķitusi svarīga ne tikai pētniekiem pagātnē, bet arī šobrīd, tāpat pilsētas iedzīvotājiem un viesiem – **kā radies vai kam par godu ir radies Valmieras vārds?** Plaši pieņemts uzskats, ka Valmieras vārds dots par godu kādai personai – kādam Voldemaram jeb Volmāram, kas ir plaši sastopams vīrieša vārds viduslaikos.

Viena no teorijām, saistīta ar Dānijas karali Valdemāru II (*Valdemar Sej*r, 1170–1241). Te gan jāpiekrīt autoriem kā Hupels un Heine, kuri aizrāda, ka šāds apgalvojums ir absurds. Minētā leģenda, kurā aprakstītā cīņa starp krustnešiem un pagāniem notiek nevis Valmierā, bet Tallinā un Valdemārs II tālāk par Igaunijas robežām nedevās. Tātad nav nekas vairāk kā kļūdaina leģenda. Otra teorija, kas tiek izvirzīta, ka pilsēta savu nosaukumu ieguvusi no fogta Vladimira Tālavas zemju dalīšanas laikā. Autori apgalvo, ka tas rakstīts visiem labi zināmajā Indriķa hronikā. Atkal un atkal pārlasot Indriķa hroniku, uz kuru tik droši atsaucas autori, nav iespējams atrast nevienu teikumu, kas šo teoriju apstiprinātu. Hronikā aprakstīts, kas ir Vladimirs, ka darbojies Tālavas sadalītajās zemēs, bet nekur netiek

minēts, ka par godu viņam vai viņa vārdā nosaukta kāda teritorija (Indriķa hronika 1993, 183–187). Drīzāk nosaukums saistāms ar vārda etimoloģiju (Rokpelne 2021). Nekritiskā pieeja autoritāšu izteikumiem un atsauce uz plaši pazīstamo, mūsdienās jau daudz kritizēto, t. s. “Indriķa hroniku” ļauj lasītājam iekrist lamatās.

2. Daba, atrašanās vieta

Liela daļa autoru bija saistīti ar dabas zinātnēm, līdz ar to zināma daļa informācijas veltīta dabas apskatiem. Tādas frāzes kā *Livonijas centrā*, *Livonijas sirdī* lasāmas vai ikkatrā publikācijā, kur runāts par Valmieras ģeogrāfisko novietojumu. Tāpat neatraujams objekts ir Gauja, norādes, cik tālu pilsēta atrodas no Cēsīm, Limbažiem, Tallinas, Tartu un Rīgas. Ģeogrāfiskais novietojums Valmierai, kas atrodas krustpunktā, iet roku rokā ar daudzskaitlīgajām zemes kungu un Hanzas sapulcēm. Arī šeit redzama pārfrāzēšana lielos apmēros, atsaucies vienam uz otru pat neliekot. “Parasti tika izvēlētas vietas pašā valsts [Livonijas] sirdī, piemēram, Valkā, kuras sienās notika vairāk nekā 36 no 130–140 dienu izbraukumiem [sanāksmēm], kas izsekojami līdz 15. gadsimta beigām, vai Valmierā”³ (Seraphim 1893, 18). “Par tikšanās vietu parasti tika izvēlētas pilsētas valsts [Livonijas] centrā, piemēram, Valka vai Valmiera, no aptuveni 140 dienu izbraukumiem [sanāksmēm] Rīga līdz 15. gadsimta beigām piedzīvoja tikai četrus [...]”⁴ (Tille 1906, 113).

3. Landtāgi un Hanzas dienas

Salīdzinoši maz informācija aprakstošā veidā sniegta par Valmieru kā Hanzas pilsētu. Protams, dokumentārajos apkopojumos “Hanzas dokumenti un citi Hanzas dienu akti” (*Hanse Reccese und andere Akten der Hansetage*) Valmieras vārds minēts daudzkārt. Tomēr pagaidām dokumenti izmantoti vien, lai kvantitatīvi saskaitītu un salīdzinātu skaitu, cik reižu Hanzas dienas notikušas Valmierā. Tikšanās reizēs apspriestās tēmas un pieņemtie lēmumi apskatīti no vadošo pilsētu, kā Rīga vai Tallina, prizmas. Nepievēršot uzmanību, kā un vai tas saistīts ar Valmieru. Tiek minēts, ka Valmiera Hanzā bijusi 1365. gadā, plašāku uzmanību faktam nepievēršot. Zūdot apraksta niansēm, kā “1365. gadā tā [Valmiera] jau pieder pie Hanzas līgas” (*Sie gehört bereits 1365 zum Hansabunde*). “Pirmo reizi dokumentos [Valmiera] minēta 1323. gadā un 1365. gadā jau piederēja Hanzas līgai” ([...] *erst 1323 urkundlich genannt wird und 1365 zum Hansabunde gehörte*). Vārdu lietojums parāda, ka Valmiera Hanzā jau bijusi 1365. gadā, bet vēlāka laika literatūrā rakstīts, ka Valmiera iestājusies Hanzā 1365. gadā.

4. Pils un baznīca

Līdztekus dabas aprakstam, ka Valmiera atrodas starp Gauju un Rāts-upīti, parādās vienas no nozīmīgākajām celtnēm – pils un baznīca. Mūra pils un baznīca celtas vienā laikā, tās dibinājis vai cēlis Vācu ordeņa Livonijā mestrs Villekens fon Endorps (vācu: *Willekin, Wilhelmus*; mestrs 1282–1287). Tie ir pamatfakti, kas figurē literatūrā saistībā ar pils un baznīcas celšanu. Tāpat ir sastopami vairāki gadi, ar kuriem tiek datēta ēku uzcelšana, tomēr plašāk tiek izmantots 1283. gads. Heine raksta šādi: “Valmieras pili, kurai ar pilsētu kopīgs liktenis, dibinājis ordeņa mestrs Villekins fon Endorps (Šauenburgs), kurš, kā liecina Arnta Livonijas hronika, šo pili dibinājis 1283. gadā”⁵ (Heine 1894, 7). Te uzreiz gan jāpiebilst, ka Arnts nelieto ne vārdu *dibinājis*, ne *uzcēlis*. Tabulā redzamas četras atzīmes; vieta – Wolmer, lat. Woldemaria an der Aa (Volmera lat. Voldemaria pie Aa [domāta Gauja jeb Livlandische Aa]; celtnieks (*Erbauer*) Wilh.v.Schaurburg; piederība, īpašnieks (*Besitzer*) O.M. [Ordensmeister] un celšanas gads (das Erbauungsjahr) 1283. (Arndt 1753, 348). Pirmo reizi sastopoties ar šo gada skaitli, sākotnēji var neaizdomāties, ka viena gada laikā nav iespējams uzcelt tik apjomīgas un pamatīgas divas celtnes. Visticamāk, atvieglojot tekstu vai nekorekti to noformulējot, autori noņēmuši laika posmu 1283.–1287. gads. “Drīz pēc tam šo apgabalu pārņēma ordenis, kurš starp 1283. un 1287. gadu šeit uzcēla baznīcu, [jo] pils, visticamāk, [šeit] pastāvēja jau sen, tāpat kā pilsēta, kura gan tikai 1323. gadā pieminēta rakstos un 1365. gadā piederēja Hanzas savienībai”⁶ (Menar 1909, 91).

Interesanti, ka ir dokumenti, kā arī publikācijas, kur, runājot par baznīcu, parādās 1231. gads. Visticamāk, kļūda radusies pārrakstoties starp 3 un 8, bet, iespējams, neliela baznīca pirms mūra baznīcas patiesi Valmierā ir bijusi. Pagaidām to nav izdevies ne apstiprināt, ne noliegt. “Mums jāatgriežas 1231. gadā, kurā tika celta mūsu baznīca, kā to vēsta mestra kunga hronika [nav norādes, kas par mestru vai hroniku]. Nav informācijas, kā toreiz izskatījās Valmiera, toreiz zināja labāk, kā apieties ar zobenu nekā spalvu.”⁷ (Walter 1873)

Aplūkotās tēmas vienmēr parādās gan plašākos aprakstos, gan faktoloģisku uzskaitījumu izdevumos, kur pieminēta Valmiera. Citas tēmas, kā reformācija, ticības brīvība, Livonijas karš, ordeņa un bīskapa attiecības, vienmēr ir līdzās pastāvošas, bet ne vienmēr tiek iztirzātas plašāk. Tās vairāk atgādina hronoloģisko taisni, kurpretī gadam, kas arī ne vienmēr ir pareizs, parādās notikuma apraksts. Viena no tēmām, kas aprakstos netiek izdalīta atsevišķi un tomēr iezīmē nepieciešamību to aplūkot vairāk, ir Valmieras viduslaiku hronoloģija. Publicētajos darbos tā tiek sasaistīta ar vispārējiem notikumiem Livonijā, bet vai tie kādā veidā ietekmē Valmieru?

Kad par Valmieru var runāt kā par viduslaiku pilsētu? Priekšplānā izvirzās divi gada skaitļi. Viens saistīts ar mūra baznīcas un pils celšanu, datēts ar 13. gadsimta 80. gadiem, un otrs – pirmā reize, kad Valmiera kā pilsēta nosaukta dokumentā 1323. gadā. Kā viens, tā otrs literatūrā minēti kā viduslaiku Valmieras sākums. Tomēr oriģināldokumenti, kas apstiprinātu vai noliegtu šo faktu patiesumu, pagaidām nav atrodami un, iespējams, nekad arī netiks atrasti. Par viduslaiku beigām vienprātības nav. Vieni neizvirza nekādus īpašus notikumus, tikai atzīmē, ka ir beigušies ordeņa laiki, tad iestājās jukas un sākās zviedru laiki. Diezgan plašs un nozīmīgs notikums ir Vācu ordeņa Livonijā un Rīgas arhibīskapa slēgtais miers 1491. gadā, t. s. *Wolmarsche Afsproke*. Jāpiebilst, ka ir autori, kas kļūdaini norāda 1492. gadu (Seraphim 1895, 81). Citi saista to ar reformācijas ideju sludināšanu Valmierā 1522. gadā vai 1554. gadu, kad Valmieras landtāgā pieņēma lēmumu par ticības brīvību. Pēdējais, 1561. gads, kas tiek uzskatīts par Livonijas sabrukumu. Vai tie ir uzskatāmi par pagrieziena punktiem Valmieras vēsturē vai tomēr visas Livonijas kontekstā? Te būtu jāprecizē vispārpieņemto faktu uzstādījums, salīdzinot ar pieejamo oriģināldokumentu informāciju. Kā un vai kāds no šiem faktiem bijis beigu sākums Valmieras viduslaiku vēsturē?

Saprotams, ka gan aprakstītajām, gan tikai pieminētajām tēmām nepieciešama skrupulozāka izpēte, salīdzināšana un faktu revīzija. Tas arī tiks darīts turpmākajā izpētē un publikācijās.

SECINĀJUMI

Nenoliedzami plašie dokumentārie apkopojumi, kurus sāka sastādīt 18. gadsimtā, publikācijas sniegušas un sniedz pamatīgu bāzi, kuru izmantot, taču jābūt uzmanīgam, jo Valmieras historiogrāfija vēl arvien ir palikusi 18.–19. gadsimta kultūrtelpas un ideju izpratnes veidolā, kas ir kā konkrētas sociālās kārtas pārstāvju nozīmības pierādījums sev un citiem. Pieturoties pie spēcīgām rakstīšanas un tēmu tradīcijām, izmantojot pieejamo instrumentāriju – oriģināldokumentu publikācijas, autori, kuri kopējuši informāciju par Valmieru no reizes uz reizi, radījuši pat ne savu, bet kolektīvo *pseudoobjektīvo* faktu izlasi. Tādā veidā zaudējot oriģinalitāti un aprakstot vien dažas tēmas.

Diemžēl nelielais vēsturnieku ieguldījums 20. un 21. gadsimtā aprobežojas ar Valmieras vārda izmantošanu, lai demonstrētu savas interpretācijas vai arī lai runātu par kādu konkrētu no konteksta izrautu objektu. Atsaucēs redzams, ka būtībā tiek izmantoti minēto autoru apgalvojumi, neradot savu, jaunu, bet jau kāda cita interpretāciju.

Ņemot vērā, ka mēs katrs vienu objektu redzam citādi, ne tikai nav veidots oriģināls stāsts, bet, iespējams, apzināti vai neapzināti radušās vairākas kļūdas, jo – varbūt lasītāja un interpreta doma par autora darbu nav pareiza? Varbūt autors izteicies miklaini vai nav pietiekami paskaidrojis savu tēzi vai tēzes? Redzams, ka daudzviet kļūdas radušās, pārrakstot vienam no otra, bet izmantojot neprecīzus jēdzienus vai izvēloties neprecīzus tulkojumus. Tas ļoti labi novērojams Heines darba sakarā. Heine nekritiski vai neprecīzi raksturojis, piemēram, Arnta Livonijas hronikā minēto, un tas tiek pārņemts tālāk. Savukārt 20. gadsimta tulkojumi, kuros netiek tulkotas Heines darbā izmantotās atsauces, padarījuši darbu nepilnīgu un kļūdainu. Rezultātā galvenā vēstījuma esence ir zudusi.

Ņemot vērā daudzās neprecizitātes, tiks turpināta historiogrāfijas izpēte, salīdzinot tos ar publicētajiem un nepublicētajiem oriģinālavotiem. Tāpat tiks uzdoti pētnieciski jautājumi – vai nekritiski izmatotie citāti maina līdz šim pieņemto par pilsētas vēsturi un vai šie *pseidoobjektīvie* fakti mums atklāj informāciju par pilsētas notikumu attīstību? Kā mainītos Valmieras pagātnes stāsts, ja uzmanība tiktu pievērsta citai faktu izlasei?

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

AVOTI

Arndt, J. G., 1753. *Der Lieflandischen Chronik Anderer Theil von Liefland unter seinen Herren Meistern, welche die Alte Geschichte des Ordens und der Benachbarten Volker erleutert*. Halle: Johann Justinus Gebauer.

Bunge, F. G. v., 1842–1861. *Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands*. Dorpat: Schunmanns Wittwe.

Die Recesse und Andere Akten der Hanse Tage. Von 1256–1430, 1870. Leipzig: Duncker & Humblot.

Hanserecesse. 1431–1476. Abt. 2. Band 3. 1881. Leipzig: Duncker & Humblot.

Hanserecesse. 1431–1476. Abt. 2. Band 4. 1883. Leipzig: Duncker & Humblot.

Hanserecesse. 1431–1476. Abt. 2. Band 5. 1888. Leipzig: Duncker & Humblot.

Hanserecesse. 1431–1476. Abt. 2. Band 6. 1890. Leipzig: Duncker & Humblot.

Hanserecesse. 1431–1476. Abt. 2. Band 7. 1892. Leipzig: Duncker & Humblot.

Hanserecesse. 1477–1530. Abt. 3. Band 1. 1881. Leipzig: Duncker & Humblot.

Hanserecesse. 1477–1530. Abt. 3. Band 2. 1883. Leipzig: Duncker & Humblot.

Hanserecesse. 1491–1497. Abt. 3. Band 3. 1888. Leipzig: Duncker & Humblot.

Oto fon Hüns (Otto von Huhn). 1821. *Topographisch-Statistische Beiträge Livlands. Die Kreisstadt Wolmar*. Rīga. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (Rīga, turpmāk: LNA-LVVA), 6810–1–42.

LITERATŪRA

Berga, T., 2018. *Valmieras pilsētas arheoloģija*. Rīga: Zinātne.

Bloks, M., 2010. *Vēstures apoloģija jeb Vēsturnieka amats*. Rīga: Zvaigzne ABC.

- Bornhaupt, K., 1909. *Leitfaden beim Unterricht in der Geographie von Liv-, Est- und Kurland*. Rīga: N. Kymmel.
- Endzeliņš, H., 1932. *Skati Valmieras pilsētas, draudzes un novada pagātnē*. Valmiera: Zeme.
- Endzeliņš, H., 2019. *Skati Valmieras pilsētas, draudzes un novada pagātnē*. Rīga: Apvārsnis.
- Fahne, A., 1875. *Livland. Ein Beitrag zur Kirchen und Sitten-Geschichte*. Dusseldorf: Schaubsehe Buchhandlung.
- Gadebusch, F. K. von, 1780. *Livländische Jahrbücher. Erster Theil von 1030 bis 1561*. Rīga: Johann Fncderich Hartknoch.
- Heine, W. F., 1894. *Beitrage zur Geschichte der Stadt Wolmar*. Rīga: W. J. Hacker.
- Heine, W. F., 1994. *Piezīmes Valmieras vēsturei*. Senā Valmiera. Valmiera: Valmieras Vācu kultūras biedriba.
- Hollander, B. A., 1888. *Die livländischen Städtetage bis zum Jahr 1500*. Rīga: W. F. Hacker.
- Hupel, A., 1781–1798. *Neue Nordische Miscellaneen*. Rīga: Johann Friedrich Hartknoch.
- Indriķa hronika*, 1993. [Mugurēvičs, Ē., Feldhūns, Ā.]. Rīga: Zinātne.
- Ivanovs, A., 2019. *Latvijas arheogrāfija*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhivs.
- Jenkins, K., 2004. *Re-thinking History*. New York: Taylor & Francis e-Library. Pieejams: <https://analepsis.files.wordpress.com/2011/08/re-thinking-history.pdf> (skatīts 12.01.2023.)
- Joekalda, K., 2019. Monuments as a Responsibility: Baltic German Learned Societies and the Construction of Cultural Heritage around 1900. *Zeitschrift fur Ostmitteleuropa*. 2022. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/358830194_Monuments_as_a_Responsibility_Baltic_German_Learned_Societies_and_the_Construction_of_Cultural_Heritage_around_1900 (skatīts 19.01.2023.)
- Joekalda, K., 2014. Baltic Identity via German Heritage? Seeking Baltic German Art in the Nineteenth Century. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/279331856_Baltic_Identity_via_German_Heritage_Seeking_Baltic_German_Art_in_the_Nineteenth_Century (skatīts 19.01.2023.)
- Kalender der deutschen Vereine in Liv-, Est- und Kurland auf das Jahr 1911*. 1910. Was wir baltischen Deutschen marken sollen! S. 5.
- Mittheilungen aus der Inländischen Geschichte*. 1892.
- Napiersky, C. E., 1866. *Chronologischer Abriss der altern Geschichte Livlands*. Rīga: W. F. Backer.
- Neuman, W., 1887. *Geschichte der bildenden Künste und des Kunstgewerbes Liv-, Est- und Kurland*. Reval: Franz Kluge.
- Rathlef, K., 1851. *Liv-, Esth- und Kurland, ein geographischer Versuch*. Reval: Lindfors Erben.
- Rokpelne, L., 2021. Simboliem pa pēdām. Pilsētas ģerbonis un vārds. *Valmierietis*, 95 (5).
- Rokpelne, L., 2019. Valmieras oriģināldokumentu izpēte: pilsētas senākā zīmoga un ģerboņa problēmas. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 34–52.
- Sachssendahl, J., Toll, R. von, 1887. *Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter*. Reval: Kluge & Ströhm.
- Schiemann, T., 1886. *Historische Darstellungen und Archivalische Studien. Beiträge zur Baltischen Geschichte*. Hamburg; Mitau: E. Behre's Verlag.
- Seraphim, E., 1893. *Beitrag zur baltischen Bildungsgeschichte*. Rīga: W. F. Hacker.
- Seraphim, E., 1895. *Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*. I Band. Reval: Franz Kluge.
- Tille, A., 1906. *Deutsche Landesgeschichte*. Gotha: Friedrich Andreas Perthes.

- Tumzers, M., 2019. Livonija viduslaikos. Pārdomas par kādu Eiropas vēsturisku reģionu. Levāns, A., Misāns, I., Strenga, G., sast. *Viduslaiku Livonija un tās vēsturiskais mantojums*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 24–41.
- Walter, A., 1873. *Die Wolmarsche Kirche*. Riga: Mallersche Buckendruck.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter.
- ² “Ein Lindenbaum, an dessen untern Zweigen zu jeder Seite des Stammes ein Ordensschild hangt. Umschrift: CIVITATIS DE WOLDEMER. Siegel rund und grün”.
- ³ “Meist wählte man die im Herzen des Landes liegenden Orte, so Walk, in dessen Mauern von den 130–140 Tagfahrten, die bis zum Ende des 15. Jahrhunderts nachweisbar sind, über sechsunddreißig stattgefunden haben, oder in Wolmar”.
- ⁴ “Meist wählte man zum Versammlungsorte die im Mittelpunkte des Landes liegenden Städte, so Walk oder Wolmar, Riga hat von etwa 140 Tagfahrten bis Ende des 15. Jahrhunderts nur vier [...]”.
- ⁵ “Schloß Wolmar, welches wie die Stadt dieselben Schicksale hatte, ist eine Gründung des Ordensmeisters Willekin von Endorp (Schauerburg), welcher nach Arndt (Livl. Chronik 11, p. 348) im Jahre 1283 diese Burg aufgeführt habe» soll”.
- ⁶ “Bald danach kam dieses Gebiet an den Orden, der hier zwischen 1283 und 1287 die Kirche erbaute, als die Burg wohl schon längst bestand, ebenso die Stadt, die freilich erst 1323 urkundlich genannt wird und 1365 zum Hansabunde gehörte”.
- ⁷ (Wir müssen bis in's Jahr 1231 zurückgehen, dem Jahre der Erbauung unserer Kirche, wie die Heermeisterchronik berichtet. Wie Wolmar damals ausgesehen, darüber liegen keine Nachrichten vor, man wusste eben besser mit dem Schwert als mit der Feder umzugehen.)

AN INSIGHT INTO THE PROBLEMS OF MEDIEVAL HISTORY OF VALMIERA IN THE GERMAN-BALTIC HISTORIOGRAPHY OF THE 18TH–19TH CENTURIES

LIENE ROKPELNE

Mg. hist., Head of the History Department, Deputy Director for Research,
Valmiera Museum; doctoral student at the Faculty of the History and
Philosophy, University of Latvia
E-mail: liene.rokpelne@valmierasnovads.lv

ABSTRACT

The article is a small part of a larger study, which will be devoted to the representation of the medieval history of Valmiera in historiography. Given the volume of publications, both by professional and amateur historians, this article will focus on themes foregrounded in the 18th and 19th centuries that describe Valmiera in the Middle Ages. Alongside the works of other authors, the book "Beiträge zur Geschichte der Stadt Wolmar", published in 1894 by Wilhelm Friedrich Heine (1871–1917), a librarian of the "Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands" (active: 1834–1939), has become the most quoted work on the medieval history of Valmiera. In the course of the research, it was found that many of the problems arose from the use of incorrect, vague, or non-existent references, misinterpretation and mistranslation of facts, and uncritical trust in authorities. These factors have inspired further research by the author of the current article, comparing the facts described with those that can be found in the published and unpublished original sources.

Keywords: historiography, medieval themes of Valmiera, problems, 18th–19th century.

SUMMARY

As castles and towns emerged as the centres of power in the Middle Ages, Valmiera gradually became one of them. Despite the important decisions made in Valmiera for Livonia and the Hansa, the town has rarely been the primary object of any research. To advance the research of Valmiera's past, it must be understood why Valmiera's history has been written in this way, and why only a few themes have been highlighted. Therefore, this article aims to establish the most popular topics in the medieval history of Valmiera that are still relevant today through the study of historiography.

Reviewing and clarifying the existing material is essential. It provides a different perspective, considering the events in Valmiera in the 14th–16th centuries. Otherwise, by using unrevised historiography and sources from previous centuries, the researcher becomes entangled in the study of history. Moreover, by using erroneous *pseudo-objective* facts, a distorted story of Valmiera's past is created. Authors who have copied information about Valmiera, from time to time have described only a few topics, such as the origin of the city's name, the formation of the town, the building of Crusader castles and churches, the Hansa, the hierarchy of power of the lords of the land, etc.

The research originating in the 18th–19th century provides a solid basis for the current research, yet, by uncritically accepting the interpretations left by the authorities, using incorrect, vague, or non-existent references, and misinterpreting and mistranslating facts, we continue to tell a distorted story of the past of Valmiera. Given the many inaccuracies discovered during the research, the historiography will be further studied by comparing them with published and unpublished sources.